

Vladimir Mikić

*PROBOJ PRIGOVORA SAVESTI U TEKSTOVE VAŽEĆIH
NACIONALNIH USTAVA: UPOREDNOPRAVNA ANALIZA*

APSTRAKT: Prigovor savesti predstavlja ustavnu kategoriju u značajnom broju država. On je definisan na širi način od uobičajene koncepcije prema kojoj se lice na prigovor savesti poziva kako bi umesto redovne vojne obaveze ovu građansku dužnost služilo u alternativnoj formi, bez oružja. Moralni i filozofski osnov prigovora savesti javlja se kao odraz odgovornosti pojedinca prema vlastitim političkim, verskim, ili humanističkim ubeđenjima. U radu su pobrojani oblici ustavnih rešenja na planu uređivanja prigovora savesti, uz prenošenje sadržajnih formulacija kojima na tom planu pribegavaju redaktori ustava. Prigovor savesti dovodi se u vezu i sa internacionalizacijom ustavnog prava, služeći kao dodatno uticajno sredstvo za upliv međunarodnog prava u domen za koji je smatralo da spada u oblast suverenog uređivanja na nivou nacionalnih država.

KLJUČNE REČI: prigovor savesti, alternativna vojna obaveza, savest, moral

Uvod

Ustavne odredbe o oružanim snagama predstavljaju univerzalnu kategoriju, i to od vremena usvajanja prvih savremenih ustava. Prema tradicionalnom modelu, pravila o ustrojstvu vojske i zapovedanju nad njom pisana su, u ustavnopravnom smislu, od početaka moderne ustavnosti. U okviru ustavnih odredaba koje se odnose na oružane snage sadržane su one koje za predmet imaju određivanje funkcija oružanih snaga i mogućnosti njihovog angažovanja u inostranstvu, kao i one kojima se propisuje civilna kontrola nad vojskom i njena politička neutralnost, uz redovno ustavno zabranjivanje paravojnih formacija. Najstariji važeći ustav SAD ima i odredbu o pravu građana da drže, odnosno nose oružje.¹

---

¹ Po Amandmanu II iz 1791, „pošto je dobro organizovana zemaljska odbrana potrebna za bezbednost slobodne države, ne sme se kršiti pravo naroda da drži i nosi oružje“.

S druge strane, prigovor savesti, kao osnov za oslobađanje građanina od obaveze vršenja vojne službe pod oružjem, predstavlja ustavnu kategoriju u nešto manje 50 država. Reč je o tek relativno nedavno konstitucionalizovanom institutu, pa su mu u tom smislu „srodnici“ kategorije poput zabrane kloniranja ljudskih bića, zaštite životinja, ljudskog prava na vodu, ili međunarodne krivičnopravne saradnje. Prigovor savesti nije uvek – u ustavima koji ga prepoznaju – priznat kao lično *pravo*, makar formalno.

Ustavne odredbe posvećene prigovoru savesti u kontekstu načina regulisanja vojne obaveze² sadrže više komponenti. Pre svega, njima je konstituisano (potvrđeno) *pravo* građanina na prigovor savesti. S druge strane, oni koji se na ovo pravo pozovu najčešće podležu *obavezi alternativnog služenja vojnog roka*. Ustavom su priznati i *osnovi* za pozivanje na prigovor savesti, koji se najčešće nalaze u području filozofskih, verskih ili moralnih načela. Zaštitu prigovoru savesti – ili pravu na prigovor savesti – pružaju i nadnacionalne institucije, posredstvom potrebe za primenom međunarodnih (regionalnih, kontinentalnih ili univerzalnih) pravnih propisa.

Hronologija prodora prigovora savesti u ustave i pojam alternativne vojne službe

Izraz „prigovor savesti“, kao oblik neprihvatanja služenja vojnog roka, javlja se već polovinom XIX veka.³ Ipak, počeci njegovog ustavnog normiranja vezuju se za period koji sledi nakon okončanja Drugog svetskog rata. Naime, pravo na prigovor savesti priznato je kao *temeljno pravo* nemačkim ustavom (koji nosi naziv „Osnovni zakon“ – *Grundgesetz*) iz 1949. godine („Ustav Nemačke“). Prema ključnom delu teksta odredbe čl. 4 st. 3 ovog dokumenta, „niko ne može da bude primoran da protiv svoje savesti obavlja vojnu dužnost sa oružjem“. Iako se prigovor savesti ne pominje izričito kao *lično pravo*, već je predstavljen kao ustavom zaštićena kategorija, indikativno je da se ova odredba nalazi u delu ustava koji nosi naziv „Osnovna prava“ (čl. 1-19). Nakon ovog primera, na evropskom području prigovor savesti konstitucionalizovan je ustavima Portugala (iz 1976) i Španije (1978), donetim nakon demokratizacije ovih dveju evropskih država.

U poslednjoj deceniji HH veka institut prigovora savesti javlja se u ustavima: Hrvatske (1990), Slovenije (1991), Estonije i Slovačke (1992), Ruske Federacije (1993), Belorusije (1994), Azerbejdžana (1995), Albanije (1998), Finske i Švajcarske (1999). Među najnovijim ustavima u kojima se javlja prigovor savesti ubrajaju se

2 Ne treba zaboraviti da se pojam prigovora savesti u pravu ne vezuje isključivo za regulisanje vojne obaveze, jer ovaj institut postoji i u oblasti medicine (kod medicinskih radnika koji, iz razloga savesti, smatraju da bi trebalo da budu oslobođeni profesionalne obaveze u slučaju vršenja abortusa ili eutanazije), pa i u krivičnopravnoj oblasti (neophodni poslovi vezani za izvršenje smrtne kazne).

3 United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner (2013). *Conscientious Objection to Military Service* (United Nations Publishing Service, New York and Geneva), 2.

ustavi Srbije (2006) Crne Gore (2007) i Mađarske (2011). „Alternativna služba“ umesto vojne obaveze – bez izričitog pominjanja prava na prigovor savesti⁴ – uvedena je amandmanom (čl. 76 st. II) iz 2002. na Ustav Azerbejdžana iz 1995. Zanimljivo je da je na području Srbije i Crne Gore pravo na prigovor savesti javlja i ranije – u Ustavnoj povelji Državne zajednice Srbija i Crna Gora.⁵

Prigovor savesti postao je na afričkom kontinentu ustavna kategorija krajem HH veka, a često je taj status steklo na osnovu postupka parcijalne ustavne revizije (amandmanima na ustav). Naime, ono je garantovano amandmanom iz 1992. na Ustav Zelenortskih Ostrva (1980), te amandmanom iz 2016. na Ustav Bocvane (1966), kao i izvornim tekstovima ustava Esvatinija (2005) i Angole (2010). U starije afričke ustave koji prepoznaju prigovor savesti ubrajaju se oni usvojeni u sledećim državama: Namibija (1990), Mauricijus (1994), Gambija i Etiopija (1995), Gana (1996), Lesoto (1998) i Nigerija (1999). U Srednjoj Americi je prigovor savesti deo ustavne tematike od usvajanja Ustava Barbadosa (1966), s tim što su na navedenom planu redovno prepisivana rešenja kojima je prigovor savesti *zapravo* ustavom uređen tek u tolikoj meri da se alternativna vojna služba ne smatra prinudnim radom. U Južnoj Americi prvi ustav sa priznatim pravom na prigovor savesti usvojen je u Surinamu 1997, nakon čega slede ustavi: Brazila (1988), Paragvaja (1992) i Ekvadora (2008).

Građani koji su zbog prigovora savesti oslobođeni služenja vojne obaveze pod oružjem ostaju dužni da je ispune u alternativnoj formi. Reč je o *civilnom*, ili *građanskom služenju vojske*.⁶ Često je stanovište donosilaca ustava da se alternativna vojna obaveza ne smatra prinudnim radom (koji je, naravno, zabranjen kako međunarodnim konvencijama, tako i nacionalnim ustavima).⁷ Naime, lica koja se pozivaju na prigovor savesti („prigovarači“) imaju obavezu da ispunjavaju „druge dužnosti“,⁸ odnosno

4 Isto važi i za ustave: Belorusije, Litvanije i Mađarske.

5 „Regrutu se garantuje pravo na prigovor savesti“ (čl. 18 st. 7 Ustavne povelje Državne zajednice Srbija i Crna Gora).

6 Tako je utvrđeno odredbama ustava: Azerbejdžana (čl. 76 st. 2), Albanije (čl. 166 st. 2), Austrije (čl. 9a st. 4), Belorusije (čl. 57 st. 2), Litvanije (čl. 139 st. 2) i Mađarske (čl. XXXI st. 3).

7 Ovo je eksplicitno podvučeno u ustavima: Antigve i Barbuda (čl. 6 st. 3 t. „c“), Barbadosa (čl. 14 st. 3 t. „c“), Bahama (čl. 18 st. 3 t. „b“), Belizea (čl. 8 st. 3 t. „c“), Brazila (čl. 143 st. 1), Gambije (čl. 20 st. 3 t. „c“), Gane (čl. 16 st. 3 t. „b“), Gvajane (čl. 140 st. 3 t. „c“), Grenade (čl. 4 st. 3 t. „c“), Esvatinija (čl. 17 st. 3 t. „c“), Estonije (čl. 29 st. 2), Etiopije (čl. 18 st. 4 t. „b“), Kipra (čl. 10 st. 3 t. „b“), Kiribata (čl. 6 st. 3 t. „c“), Lesotoa (čl. 9 st. 3 t. „c“) Litvanije (čl. 48 st. 4), Mauricijusa (čl. 6 st. 3 t. „c“), Namibije (čl. 9 st. 3 t. „c“), Nigerije (čl. 34 st. 2 t. „c“), Papua Nove Gvineje (čl. 44 st. 2 t. „f“), Samoe (čl. 8 st. 2 t. „b“), Svete Lucije (čl. 4 st. 3 t. „c“), Svetih Vinsenta i Grenadina (čl. 4 st. 3 t. „c“), Svetih Kristofera i Nevisa (čl. 6 st. 3 t. „c“), Solomonskih Ostrva (čl. 6 st. 3 t. „c“), Slovačke (čl. 18 st. 2 t. „b“) i Tuvalua (čl. 18 st. 2 t. 4).

8 Čl. 124 st. 2 Ustava Estonije i čl. 47 st. 2 Ustava Hrvatske. Prema čl. 99a Ustava Holandije, „u svrhu civilne odbrane (de civiele verdediging) mogu da budu propisane određene dužnosti“.

„alternativnu građansku službu“.⁹ O alternativnom služenju vojne obaveze govore još neki ustavi.¹⁰ Važno je napomenuti da ustavopisci bliže uređivanje alternativnog služenja vojne obaveze prepuštaju zakonodavcu.¹¹

Prigovor savesti kao uporednopravna ustavna kategorija

Pravo na prigovor savesti priznato je ustavima 48 država. Najveći proboj, posmatrano na kontinentalnom nivou, ostvaren je u Evropi, u kojoj je od 48 analiziranih ustava prigovor savesti ustavom priznat u 21 državi. Po zastupljenosti slede države na američkom (14 od 35 ustava) i afričkom kontinentu (12 od 40), a u području Okeanije prigovor savesti stekao status ustavne kategorije u šest od 14 zemalja. Iznenadujuće deluje činjenica da je na azijskom kontinentu prigovor savesti priznat ustavom samo jedne države (Istočni Timor).

Nekim ustavima je prigovor savesti priznat bez upotrebe samog tog izraza. Tako, „ako je vojna obaveza nespojiva sa savešću osobe koja je dužna da vrši vojnu obavezu, ona će vršiti nenaoružanu službu“,¹² odnosno, „niko ne može da bude primoran da vrši vojnu obavezu, ako je ona u suprotnosti sa njegovom savešću ili veroispovešću“.¹³ Slično tome, „niko ne može da bude primoran da protiv svoje savesti pruža vojnu službu uz upotrebu oružja“,¹⁴ odnosno „lice nije dužno da, protivno svojoj veri ili ubeđenjima, ispunjava vojnu ili drugu obavezu koja uključuje upotrebu oružja“.¹⁵ Najzad, „u zakonu su sadržane odredbe o pravu na izuzetak od učešća u oružanoj

9 Čl. 59 st. 3 Ustava Ruske Federacije (*Альтернативная гражданская служба*). Slične je sadržine odredba čl. 129 st. 2 Ustava Litvanije. O alternativnom služenju vojne obaveze govore i odredbe čl. XXXI st. 3 Ustava Mađarske, čl. 12 st. 2 Ustava Nemačke, te čl. 59 st. 2 Ustava Švajcarske.

10 Reč je o ustavima: Brazila (čl. 143 st. 1), Ekvadora (čl. 66 t. 12), Mađarske (čl. XXXI st. 3), Nemačke (čl. 12 st. 2), Paragvaja (čl. 37), Surinama (čl. 180 st. 5) i Švajcarske (čl. 59 st. 2).

11 Reč je o ustavima: Azerbejdžana (čl. 76 st. II), Albanije (čl. 166 st. 2), Angole (čl. 41 st. 3), Belorusije (čl. 57 st. 2), Bocvane (čl. 6 st. 3 t. „c“), Brazila (čl. 143 st. 1), Estonije (124 st. 2), Zelenortskih Ostrva (čl. 48 st. 8), Istočnog Timora (čl. 45 st. 3), Kipra (čl. 10 st. 3 t. „b“), Litvanije (čl. 129 st. 2), Mozambika (čl. 54 st. 5), Nemačke (čl. 4 st. 3), Paragvaja (čl. 37), Poljske (čl. 85 st. 3), Portugala (čl. 41 st. 6), Ruske Federacije (čl. 59 st. 3), Slovačke (čl. 25 st. 2), Slovenije (čl. 46), Srbije (čl. 45 st. 2), Surinama (čl. 180 st. 5), Finske (čl. 127 st. 2), Holandije (čl. 98 st. 2, čl. 99 i čl. 99a), Hrvatske (čl. 47 st. 2), Švajcarske (čl. 59 st. 1) i Španije (čl. 30 st. 2).

12 Čl. 31 st. 1 Ustava Mađarske.

13 Čl. 25 st. 2 Ustava Slovačke.

14 Čl. 4 st. 3 Ustava Nemačke.

15 Čl. 45 st. 1 Ustava Republike Srbije.

odbrani nacije, na osnovu savesti“.¹⁶ Prema sličnom rešenju, „niko ne može da bude primoran da vrši vojnu obavezu, ako je ona u suprotnosti sa njegovom savešću ili veroispovešću“.¹⁷ Veoma srodnu formulaciju upotrebio je uticajni nemački ustavopisac, izborom reči prema kojima „niko ne može da bude primoran da protiv svoje savesti (*gegen sein Gewissen*) pruža vojnu službu uz upotrebu oružja“ (čl. 4 st. 3). Zanimljivo je da se u Ustavu Portugala (čl. 276 st. 4) javlja autentična sintagma: „prigovarači savesti“ (*os objetores de consciência*).

Osnovi za pozivanje na prigovor savesti i ustavna ograničenja primene ovog instituta

Dubina ličnih uverenja kojima se pojedinac vodi pozivanjem na prigovor savesti varira u ustavnim dokumentima pojedinačnih država. Prigovor savesti najčešće je temeljen u *verskim osećanjima*¹⁸ *moralu*,¹⁹ savesti²⁰ i razlozima ličnog ubeđenja pojedinca.²¹ Nešto ređe se javljaju uverenja,²² „etički ili verski razlozi“,²³ te „filozofski“ i „humanitarni razlozi“²⁴ i „imperativ savesti“ (*imperativo de consciência*).²⁵ Nekim je ustavima propisan određen stepen posebne pravne *zaštite* prigovarača. To se postiže garantovanjem *jednakog statusa* nosilaca vojne obaveze, nezavisno od njene forme – redovna ili alternativna vojna služba,²⁶ ali i nalogom da alternativna služba ne može da traje duže od redovne.²⁷ Licu koje može da se pozove na prigovor savesti mora se pružiti „razumna prilika da to učini“.²⁸

16 Čl. 127 st. 2 Ustava Finske.

17 Čl. 25 st. 2 Ustava Slovačke. Nalik tome, „ako je vojna obaveza nespojiva sa savešću osobe koja je dužna da vrši vojnu obavezu, ona će vršiti nenaoružanu službu“ (čl. XXXI st. 1 Ustava Mađarske).

18 To je slučaj sa ustavima: Brazila (čl. 143 st. 1), Estonije (čl. 124 st. 2), Paragvaja (čl. 37), Poljske (čl. 85 st. 3), Ruske Federacije (čl. 59 st. 3), Slovačke (čl. 25 st. 2), Slovenije (čl. 123 st. 2), Hrvatske (čl. 47 st. 2) i Crne Gore (čl. 48 st. 2).

19 Čl. 124 st. 2 Ustava Estonije, čl. 85 st. 3 Ustava Poljske i čl. 47 st. 2 Ustava Hrvatske.

20 Čl. 12a st. 2 Ustava Nemačke.

21 Čl. 48 st. 2 Ustava Crne Gore.

22 Čl. 59 st. 3 Ustava Ruske Federacije.

23 Čl. 37 Ustava Paragvaja.

24 Čl. 123 st. 2 Ustava Slovenije.

25 Čl. 143 st. 1 Ustava Brazila.

26 Čl. 124 st. 3 Ustava Estonije.

27 Čl. 12a st. 2 Ustava Nemačke i čl. 276 st. 4 Ustava Portugala.

28 Čl. 16 Ustava Maršalskih Ostrva.

Pravo na prigovor savesti podložno je ustavnim *ograničenjima*. Njegovim uživanjem „neće biti podrivana druga prava, niti nanošena šteta licima ili prirodi“.²⁹ Ono je dozvoljeno (samo) „u vreme mira“, a ono se odnosi na izuzimanje od „aktivnosti [koje imaju] suštinski vojnu prirodu“ (*atividades de caráter essencialmente militar*).³⁰ U istu grupu se prigovarači svrstavaju sa licima „za koja je ustanovljeno da su nespo- sobna za vršenje vojne službe“,³¹ a zakonom se uređuju izuzeci od izvršenja vojne obaveze „iz razloga ozbiljnog prigovora savesti“,³² a „svaki muškarac sa švajcarskim državljanstvom koji ne odsluži svoju vojnu obavezu ili svoju alternativnu službu (*Er- satzdienst; service de remplacement; il servizio obbligatorio (...) o civile; servetsch civil*) podložan je plaćanju [posebne] takse“.³³ Ipak, takvom muškarcu država dodeljuje „pravičnu nadoknadu za gubitak prihoda“ koji je uzrokovan obavljanjem alternativne vojne službe.³⁴ Ovo naročito važi u slučaju pretrpljene „štete“ ili gubitka života tokom redovnog ili alternativnog služenja vojske, jer, „lica kojima je tokom vršenja vojne ili alternativne civilne službe narušeno zdravlje ili su izgubila život imaju pravo na od- govarajuću pomoć od strane Konfederacije, za njih ili za njihove najbliže; ako izgube život, njihovi najbliži imaju pravo na istovrsnu pomoć“. Isto važi i kod „civilne zaštite“, jer „lica kojima je narušeno zdravlje prilikom služenja civilne zaštite [„zaštitne službe“] (*die Schutzdienst; service de protection civile; il servizio di protezione; il servetsch da protezziun*) imaju pravo na odgovarajuću pomoć od strane Konfederacije, za njih ili za njihove najbliže“.³⁵

Međunarodni standardi, regionalni instrumenti i sudska praksa kao oblici zaštite prava na prigovor savesti

Internacionalizacija ustavnog prava – uključivanje međunarodnih pravnih akata u ustavno pravo – u značajnoj meri ograničava slobodu redaktora ustava u pogledu opsega ustavne materije, ali i pojedinačnih tekstualnih rešenja u ustavima. Ova ten- dencija je naročito prisutna u oblasti ljudskih prava. Pravo na prigovor savesti priznato je pojedinim dokumentima međunarodnog prava i očigledno predstavlja materiju koja

29 Čl. 66 st. 12 Ustava Ekvadora.

30 Čl. 143 st. 1 Ustava Brazila.

31 Čl. 180 st. 5 Ustava Surinama.

32 Čl. 99 Ustava Holandije.

33 Čl. 59 st. 3 Ustava Švajcarske.

34 Čl. 59 st. 4 Ustava Švajcarske.

35 Čl. 61 st. 5 Ustava Švajcarske.

zauzima svoje mesto među temama za koje se interesuje međunarodno pravo. Time se postepeno izuzima iz striktno domaće nadležnosti.³⁶

Pravo na prigovor savesti *nije* izrekom zajemčeno temeljnim aktima Organizacije ujedinjenih nacija („OUN“). Ekstenzivnim tumačenjem može se tvrditi da se ono, ipak, temelji na garantovanom pravu na slobodu mišljenja, savesti i veroispovesti (čl. 18 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i čl. 18 st. 1 i 2 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima). Iako je na isti način prigovor savesti tek *posrednim putem* (nalogom da se alternativna služba ne smatra prinudnim radom) zajemčen Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (čl. 4 st. 3 t. „b“) („Konvencija“), ovaj institut je *eksplicitno* utvrđen u tekstu Povelje o osnovnim pravima Evropske unije, njegovim postavljanjem u okvire zakona država članica Evropske unije (čl. 10 st. 2). Evropski sud za ljudska prava utvrdio je da pravo na prigovor savesti, mada nije izričito priznato Konvencijom, ipak postoji. Naime, „protivljenje vojnoj službi koje je nadahnuto ozbiljnim i nesavladivim sukobom (*a serious and insurmountable conflict*) između obaveze služenja u vojsci i savesti pojedinca, ili njegovih dubokih i istinskih verskih ili drugih uverenja (...) privlači garancije iz člana 9“ Konvencije (pomenutim odredbama zajemčene su slobode misli, savesti i veroispovesti).³⁷

U Iberoameričkoj konvenciji o pravima mladih (koja je usvojena u španskom gradu Badahozu 2005, a stupila je na snagu 2008) po prvi put se javlja i formalna verzija *funkcije* prigovora savesti, pošto su jednom njenom odredbom (čl. 12 st. 2) države potpisnice obavezane da „unapređuju relevantne pravne mere u svrhu jemčenja uživanja ovog prava i napredovanja [na planu] u progresivnom ukidanju obavezne vojne službe (*the progressive elimination of the obligatory military service*)“.³⁸ Rezolucijom iz 1998, Komisija za ljudska prava OUN utvrdila je, i to bez izjašnjavanja putem glasanja, da je „pravo svakoga da ima prigovore po osnovu savesti (*conscientious objections*) na vojnu službu legitimno ispoljavanje prava na slobodu misli, savesti i veroispovesti, kao što je utvrđeno članom 18 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i članom 18 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima“ (t. 1) i podržala je „činjenicu da neke države prihvataju tvrdnje o prigovorima po osnovu

36 „Prema međunarodnom pravu, domaća nadležnost (*domestic jurisdiction*) odnosi se na pitanja kada diskrecija države nije ograničena obavezama nametnutim međunarodnim pravom, ukoliko se sama država ne saglasi. Ipak, reč je o relativnom konceptu, jer uticaj međunarodnog prava počinje da stupa (*to make inroads*) u oblasti koje su bile posmatrane kao da su ekskluzivno u nadležnosti države, kao i tamo gde unutrašnje regulisanje mogu da imaju međunarodne posledice“: Evans, Graham, Newnham, Jeffrey (1998). *The Penguin Dictionary of International Relations*, (Penguin Books, London), 133-134.

37 *Bayatyan v. Armenia*, App no 23459/03 (ECtHR, 7 July 2011, § 110).

38 *Iberoamerican Convention on rights of Youth* (2005), <https://www.refworld.org/pdffid/4b28ee2.pdf> (6. oktobar 2023).

savesti kao validne bez propitivanja (*without inquiry*)“ (t. 2).³⁹ Preporukom Parlamentarne skupštine Saveta Evrope⁴⁰ upućuje se Komitet eksperata Saveta Evrope „da formulišu predloge“ kojima bi, u formi posebne konvencije, ili barem preporuke članicama SE, „pravo na prigovor savesti bilo pouzdano uvedeno (*firmly implanted*)“ u članicama SE (t. 2).

Zaključak

Činjenica da je ustavima izričito zajemčena i zaštita prigovarača, za razliku od temeljnih međunarodnopravnih dokumenata, prema kojima se prigovor savesti javlja tek kao izvedeno pravo, služi kao dokaz za tvrdnju da je ovo subjektivno pravo konsolidovano sve većim brojem ustava. Konstitucionalizacija pravnih instituta i kategorija važna je iz nekoliko razloga. Ustavno uređivanje određenih pitanja ima, pre svega, naročit simbolički i politički značaj. Time što posvećuje pažnju određenom – ranije „samo“ zakonom regulisanom – fenomenu, ustavopisac mu daje status pitanja višeg ranga, uvrštajući ga na taj način među društvene pojave koje zaslužuju najvišu pažnju, ali mu i prećutno podaruje status *ljudskog prava*.

Naravno, koncept dostojanstva ustava zahteva da određene teme i instituti budu izostavljeni iz opsega ustavnog uređivanja, ali to sa prigovorom savesti, po ovom autoru, ne bi trebalo da bude slučaj. Razlog zbog kojeg je važno ustavno normiranje prigovora savesti, ili prava na prigovor savesti, sadržan je u tome što se tako ostvaruje njegova teža opozivost. U zemljama u kojima je ono ustavom zaštićeno, pravo na prigovor savesti može da bude suštinski osporeno ili bitno ograničeno samo restriktivnim zakonima (čiju sudbinu uvek opterećuje potencijalno utvrđivanje njihove protivustavnosti) ili promenom ustava (dekonstitucionalizacijom ovog prava), koja u gotovo svakom ustavnom uređenju zahteva složen i dugotrajan postupak, ali i podrazumeva javnu raspravu. U sistemima koji poznaju ustavnu žalbu, moguće je pokrenuti i ovaj naročiti mehanizam zaštite temeljnih prava.

Prigovor savesti ostvaruje proboj u najviše pravne nacionalne dokumente. Na osnovu matrice koja je ustanovljena u značajnom broju evropskih, afričkih i američkih država, a koja se uklapa u okvire uporedne tendencije konstitucionalizacije sve većeg broja pitanja i pojava, buduće šire uključivanje prigovora savesti u domen *materiae*

39 Commission on Human Rights resolution 1998/77, Conscientious objection to military service (22 April 1998), https://www.ohchr.org/sites/default/files/E-CN_4-RES-1998-77.pdf (2. oktobar 2023).

40 Parliamentary Assembly Recommendation 478 (1967), January 1967, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=14515&lang=en> (19. septembar 2023).

constitutionis ne bi trebalo da predstavlja iznenađenje. Ovakav trend predstavljao bi odraz dublje internacionalizacije ustavnog prava, koja je posebno prisutna u oblasti prava ljudskih prava.

Vladimir Mikić
Institut za uporedno pravo

Literatura

Commission on Human Rights resolution 1998/77, Conscientious objection to military service (22 April 1998).

United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner (2013). *Conscientious Objection to Military Service* (United Nations Publishing Service, New York and Geneva).

Evans, Graham, Newnham, Jeffrey (1998). *The Penguin Dictionary of International Relations*, (Penguin Books, London).

Iberoamerican Convention on rights of Youth (2005).

Parliamentary Assembly Recommendation 478 (1967), January 1967.

Vladimir Mikić

The Emergence of Conscientious Objection in National Constitutions: A Comparative Legal Analysis (Summary)

Conscientious objection is a constitutional category in a significant number of countries. It is defined in a broader way than the usual concept, according to which a person is called upon to perform the military service in an alternative form, without a weapon. The moral and philosophical basis of conscientious objection appears as a reflection of the individual's moral responsibility towards his or hers own political, religious, or humanistic convictions. In the paper various forms of constitutional solutions in terms of regulating conscientious objection are enumerated. Also, the substantive formulations used by the editors of the constitution are conveyed. Conscientious objection is also linked to the internationalization of constitutional law, serving as an additional tool for strengthening the influence of international law in the domain that was considered to belong in the area of sovereign regulation at the nation-states' level.

KEYWORDS: Conscientious objection, Alternative military duty, Conscience, Morality